

Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola

Szappanyos Melinda

A vízhez való jog érvényesíthetősége az ENSZ keretében

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. Bruhács János
Professor Emeritus

**Pécs
2012**

I. A téma aktualitása

„Nincs élet víz nélkül, hiszen az minden emberi tevékenységhez nélkülözhetetlen.”¹

Mi, átlag európaiak hozzászoktunk, hogy korlátlan mennyiségben és jó minőségben áll rendelkezésünkre ivóvíz, elektromos áram, gáz, minden, ami az élethez szükséges. Minden nap zuhanyozhatunk, fürödhethetünk, főzhetünk, és ami a legfontosabb: ihatunk tiszta vizet. Ezért mindössze annyit kell tennünk, hogy megnyitjuk lakásunkban a vízcsapot.

...Mindeközben több mint egy milliárd ember egyáltalán nem jut tiszta vízhez,² nemcsak a főzéshez és tisztálkodáshoz nem áll rendelkezésükre megfelelő mennyiségű és minőségű víz, de iváshoz sem. Nemcsak a víz hiánya okoz azonban problémát, hanem a fertőzött, szennyezett víz fogyasztása is, amely miatt óránként 1200 gyermek hal meg megelőzhető betegségekben.³

Visszatérve az európai vagy akár az észak-amerikai realitásba: ha számunkra rendelkezésre áll a szükséges vízmennyiség, miért fontos ezzel a kérdéssel foglalkozni? Ennek oka, hogy a szakértők szerint a közeljövőben nekünk európaiaknak és az észak-amerikai kontinens lakóinak is szembe kell nézni ezzel a problémával, hiszen „[m]i, mint globális társadalom fogyunk ki a vízből.”⁴

A vízhiány – mint globális probléma – természetesen az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) figyelmét is felkeltette, Közgyűlése 2003-at az édesvíz évének,⁵ a 2005 és 2015 közötti időszakot pedig a „Víz az életért” évtizedének nyilvánította.⁶

A vízkrízis súlyosbodásával egyre több és több államot érint a vízhiány, a Föld növekvő lakosságának pedig egyre kevesebb ivóvíz áll a rendelkezésére. Ez a probléma természetesen nem oldható meg csupán tudományos kutatással, nem oldható meg kizárólag a nemzetközi jog eszközeivel. Az emberi jogok folyamatos hangsúlyozása a remélt

¹ Európai Vízügyi Charta, Strasbourg, Res(67)10E, 1967 május 26., I. pont. Ezt a dokumentumot a Miniszterek Bizottságának ajánlása, az Európai Vízügyi Kartája váltotta fel 2001-ben: Recommendation of the Committee of Ministers to member states on the European Charter on Water Resources, Rec(2001)14, 17 October 2001.

² UNEP, *Annual report, 2007* <http://www.undp.org/publications/annualreport2007/IAR07-ENG.pdf> [2010. május 9.]

³ Ibid.

⁴ Buchheit, Brett – Mansfield, Matthew, *The Global Water Crisis: Impending Disaster and the Road to Collapse*, Macquarie Journal of International and Comparative Environmental Law (2008) No. 5., 26.

⁵ UN General Assembly, *International Year of Freshwater*, 2003, A/RES/55/196, 1 February 2001.

⁶ UN General Assembly, *International Decade for Action, “Water for Life”*, 2005-2015, A/RES/58/217, 9 February 2004.

kézzelfogható eredmények – minél több állam általi elismerés és a jog biztosítása – mellett azoknál az államoknál is fejlődést idézhet elő, amelyek kerülnek egyes emberi jogok kifejezett elismerését és azokat – akár erőforrások, akár állami akarat hiányában – nem tartják tiszteletben.

II. A dolgozat célja, a kutatási feladat kijelölése

A vízhez való jog mint emberi jog minél korábbi és minél szélesebb körű elismerése évek óta szerepel nemcsak NGO-k, hanem az ENSZ egyes szerveinek napirendjén is. Ennek ellenére a mai napig nem létezik olyan kötelező erejű nemzetközi dokumentum, amely hatékonyan biztosítaná ezt az emberi jogot akár regionális, akár univerzális szinten. Természetesen nem a vízhez való jog emberi jogként való elismerése hiányzik: a nemzetközi közösség számtalan alkalommal, változatos formákban fejezte ki támogatását. Nincsen azonban a vízhez való jog biztosításának állami kötelezettségét kimondó, az egész nemzetközi közösséget kötelező nemzetközi dokumentum. Nincsen továbbá lehetőség, vagy csak igen korlátozottan, a vízhez való jog egyének vagy egyének csoportja általi érvényesítésére.

A dolgozat célja, hogy a jelenlegi nemzetközi jogi joganyag minél alaposabb összegyűjtése, majd részletes vizsgálata után feltérképezze, hogy az univerzális nemzetközi jog jelenleg milyen lehetőségeket kínál a vízhez való jog érvényesítésére. Az aktuális helyzet vizsgálatát követően olyan lehetőségeket igyekszik felsorolni és vizsgálat tárgyává tenni, amelyek a vízhez való jog hatékonyabb érvényesíthetőségét eredményeznék.

III. Kutatási módszerek

A dolgozat vállalásából következően annak első fejezetében a leíró módszer dominál. Összegyűjtésre kerülnek a rendelkezésre álló nemzetközi dokumentumok, az állami gyakorlatra vonatkozó információk – a teljesség igénye nélkül – és az eddig a témával kapcsolatban megfogalmazott javaslatok is.

A források pusztán összegyűjtése önmagában is előmozdíthatja a vízhez való jog mint esetleges emberi jog tartalmának tisztázását, de jobb eredmény érhető el ezek elemzésével, összevetésével. Az elemző módszer használatára akkor is szükség van, amikor a nemzetközi jog általános szabályait „kutatom át” a vízhez való jogot, állami kötelezettségeket keresve. A

vízhez való jog forrásai mellett a rendelkezésre álló eddigi szakirodalom fő megállapításainak, trendjeinek elemzése is nélkülözhetetlen.

A jogtudomány hátrányban van azokkal a tudományokkal szemben, amelyek a kutatás módszereként használhatnak számszerűsített adatokat téziseik alátámasztására. Jelen dolgozat néhány esetben megpróbálja a gyakorlat elemzése során kapott eredményeket a könnyebb értelmezhetőség és összehasonlíthatóság érdekében adatsorok segítségével kifejezni. Természetesen a számtani eszközök használata szükségképpen nagy mértékben általánosítja az emberi jogok rendkívül komplex valóságát, mégis csak így juthatunk bizonyos kérdésekben olyan megállapításokra, amelyek kiindulópontjai lehetnek további fejlesztésre vonatkozó javaslatok megfogalmazásának.

Mind a dolgozathoz készült mellékletek, mind a törzsszöveg több táblázatot tartalmaz, amelyeknek célja, hogy átláthatóbbá tegyék az elemzés során kapott eredményeket. A dolgozatban található táblázatok, adatok célja azonban nem pusztán a jelen tudományos eredmények alátámasztása, hanem az is, hogy alapot szolgáltassak további kutatásokhoz, különösen igaz ez a mellékletekben található adatbázisokra.

Az elemzett dokumentumok

A dokumentumok elemzésén túl a dolgozat célkitűzése szempontjából a legfontosabb a vízhez való jog érvényesítésére vonatkozó gyakorlat vizsgálata. Az elemzés tárgyát az alábbi dokumentumok képezték:

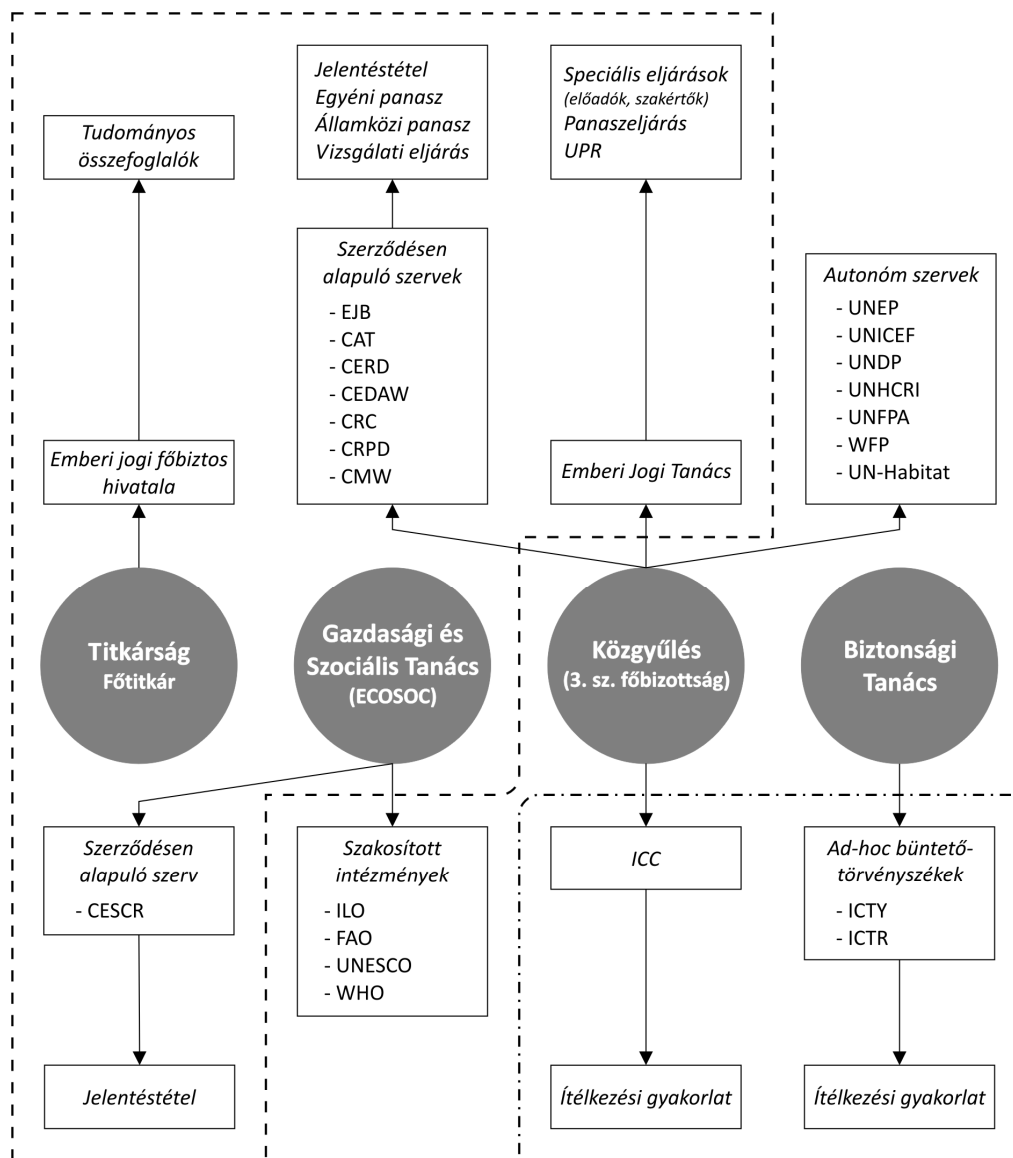
- A Universal Periodic Review (UPR) keretében az Emberi Jogi Tanácshoz beküldött dokumentumok (nemzeti jelentés, ENSZ információk összefoglalása, egyéb résztvevők jelentéseinek összefoglalása, végső jelentés, esetlegesen közbenső nemzeti dokumentum) releváns megállapításai. (II. sz. melléklet)
- A vízhez való joggal és az ezzel szoros kapcsolatban álló egyéb jogokkal foglalkozó ENSZ különleges megbízottak jelentései, megállapításai. (III. sz. melléklet)
- Az eddig elérhető összes ENSZ tagállam által – az I. fejezetben explicit vagy implicit forrásként megjelölt emberi jogi szerződések alapján – az ellenőrző szervekhez beküldött nemzeti jelentései, ideértve a közös alapjelentéseket is. A nemzeti jelentések mellett vizsgálat tárgyai voltak az ellenőrző bizottságok által az államnak feltett kérdések (*list of issues*), az erre adott válaszok (*reply to the list of issues*), végül pedig a bizottságok által megfogalmazott következtetések (*Concluding observations, concluding comments*). (IV. sz. melléklet)

Az alábbi táblázat a szerződésen alapuló szervek rendszerét mutatja be, amelyek tevékenysége a gyakorlat elemzésének gerincét adta:

	Szerződés	Szerződés által létrehozott szerv
Explicit források	A nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény + Kiegészítő jegyzőkönyv a nőkkel szembeni hátrányos megkülönböztetés minden formájának kiküszöböléséről szóló egyezményhez	Nőkkel Szembeni Hátrányos Megkülönböztetés Kiküszöbölésével Foglalkozó Bizottság (CEDAW)
	A gyermekek jogairól szóló egyezmény + Kiegészítő jegyzőkönyv a Gyermekek Jogainak Egyezményéhez a gyermekek részvételéről fegyveres konfliktusokban + Kiegészítő jegyzőkönyv a Gyermekek Jogainak Egyezményéhez a gyermekkereskedelemtől, gyermek prostitúcióról és pornográfiról + Kiegészítő jegyzőkönyv a Gyermekek Jogainak Egyezményéhez a panaszjelzésről	Gyermekek Jogainak Bizottsága (CRC)
	Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezmény + Kiegészítő jegyzőkönyv a Fogyatékosággal élő személyek jogairól szóló egyezményhez	Fogyatékosággal Élő Személyek Jogainak Bizottsága (CRPD)
Implicit források	A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény	A faji megkülönböztetés kiküszöbölésével foglalkozó Bizottság (CERD)
	Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya + Kiegészítő jegyzőkönyv a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához	Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága (CESCR)
	Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya + Kiegészítő jegyzőkönyv a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához	Emberi Jogi Bizottság (EJB)
	Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény + Kiegészítő jegyzőkönyv a Kínzás elleni egyezményhez	Kínzás elleni Bizottság (CAT) + Albizottság a kínzás megelőzésére
	Nemzetközi egyezmény valamennyi vendégmunkás és családjaik jogainak védelméről	Vendégmunkások Jogaival foglalkozó Bizottság (CMW)

- A humanitárius szerződések implicit forráskénti megjelölése okán a jelenleg a *delicta iuris gentium* elkövetőinek felelősségre vonását végző fórumok (a volt Jugoszlávia területén elkövetett háborús bűncselekményeket vizsgáló Nemzetközi Törvényszék; a Ruandában elkövetett népirtást vizsgáló Nemzetközi Törvényszék és a Nemzetközi Büntetőbíróság) gyakorlata. (V. sz. melléklet)

Az emberi jogok védelme szempontjából releváns ENSZ szerveket és elemzett gyakorlatukat az alábbi ábra mutatja be összefoglaló jelleggel⁷:

A gyakorlat elemzésének fontosabb elvei

- A dokumentumok vizsgálata államonként zajlott, tehát egy adott államra vonatkozó dokumentumok egy folyamat során kerültek elemzésre.
- A nemzeti jelentések és UPR dokumentumok legtöbbször angol nyelven álltak rendelkezésre, ezért főszabályként az angol verziót vizsgáltam. Ha azonban ez nem volt elérhető, akkor a francia, ha pedig ez sem, akkor a spanyol nyelvű változatot.

⁷ Az ábrán a szaggatott vonallal határolt területben található szervek gyakorlata került részletes elemzésre. Ld. a dolgozat II. fejezetének 1. és 3. alfejezetét.

- A dokumentumok felkutatásához három adatbázist használtam fel.⁸ Ha valamelyik nemzeti jelentés ezekben és a vonatkozó ellenőrző szerv honlapján sem volt elérhető, akkor feltüntettem a dokumentum hivatalos jelzését, de elemzés nélkül maradt.
- Az egyes szerződésen alapuló szervek és az Emberi Jogi Tanács által meghatározott – jelentések, egyéb dokumentumok elkészítésére vonatkozó – iránymutatások a gyakorlat elemzését megelőzően helyet kaptak a törzsszövegben az adott szervnél.
- A releváns szervek gyakorlatának elemzésekor nemcsak a vízhez való jog kifejezett említését vettem figyelembe, hanem minden olyan jogról való jelentést, amely a vízhez való joggal szoros kapcsolatban áll. A vízhez való joggal szoros kapcsolatban álló jogok listáját a dolgozat első fejezete tartalmazza, amelynek alapján az egyes vizsgált szerződések cikkei között vannak feltétlenül elemzendő cikkei, amelyeket az alábbi táblázat tartalmaz:

A nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény	Explicit: 14. cikk, h) pont – vidéki nők megfelelő életkörülményeinek biztosítása
	Implicit: 10. cikk – egyenlőség az oktatáshoz való jog területén 11. cikk – egyenlőség a munkához való jog tekintetében 12. cikk – egyenlőség az egészségügyi ellátás területén
A gyermek jogairól szóló egyezmény	Explicit: 24. cikk (2) bekezdés c) pont
	Implicit: 6. cikk – élethez való jog 14. cikk, 30. cikk – lelkiismereti és vallásszabadság 19. cikk, 37. cikk, a) pont, 39. cikk – elhanyagolás, rossz bánásmód elleni védelem 27. cikk – jog a megfelelő életszínvonalhoz 28-29. cikk – oktatáshoz való jog
A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény	Explicit: 28. cikk, (2) bekezdés, a) pont – Megfelelő életkörülmények és szociális védelem
	Implicit: 10. cikk – élethez való jog 11. cikk - vészhelyzetek és humanitárius szükségállapotok 15. cikk – kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma 24. cikk – oktatás 25. cikk – egészségügy 26. cikk – rehabilitáció és rehabilitáció 27. cikk – munkavállalás és foglalkoztatás
Egyezmény a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről	Implicit: 5. cikk e) iii), iv) és vi) pontok – a lakhatáshoz való jog, az egészségügyi ellátáshoz, orvosi kezeléshez, a kulturális tevékenységben való egyenlő részvételhez való jog

⁸ Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Treaty-bodies database <http://tb.ohchr.org/default.aspx> [2012. április 17.]; Treaty body Database <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf> [2012. április 17.]; The United Nations Human Rights Treaties <http://www.bayefsky.com/> [2012. április 17.]

Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya	Implicit: 6. cikk – jog a szabadon választott vagy elfogadott munka útján való megélhetésre 7. cikk b) pont – jog az egészséges és biztonságos munkakörülményekhez 11. cikk 1. bekezdés – jog a megfelelő életszínvonalra (ideértve a lakhatáshoz való jogot, élelemhez való jogot, stb.) 12. cikk – jog a testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjének élvezetére 15. cikk 1. bekezdés a) pont – jog a kulturális életben való részvételre
Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya	Implicit: 6. cikk – élethez való jog 7. cikk – kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés tilalma 10. cikk – szabadságtól megfosztott személyek méltóságának tiszteletben tartása 18. cikk – vallásszabadság
A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény	–
Nemzetközi egyezmény a vendégmunkások és családjaik jogainak védelméről	Implicit: 10. cikk – kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés tilalma 12. cikk – vallásszabadság 17. cikk – a szabadságtól megfosztott személyek méltóságának tiszteletben tartása 27. cikk – a munkához való 30. cikk – oktatáshoz való jog

- Tekintettel arra, hogy több szerződés esetében a vízhez való joggal kapcsolatos említés lehetőségét nem lehetett egy adott cikkekre vagy egyes cikkekre korlátozni, a releváns cikkek vizsgálatát minden esetben általános (kulcsszavas) keresés egészítette ki.

IV. A dolgozat szerkezete

Jelen disszertációt három nagy szerkezeti elemre lehet osztani, amelyek három különálló fejezetben kaptak helyet. Az első fejezet a pozitív jogi realitásé, amely a jelenlegi szabályozás összefoglalását tűzte ki célul. A második fejezete a gyakorlati realitásé, azaz a vízhez való jog érvényesítésével foglalkozik a jelenlegi emberi jogi gyakorlatban. A harmadik fejezet pedig olyan megállapításokat tartalmaz, amelyek jelenleg minden realitást nélkülöznek, de olyan javaslatokat fogalmaznak meg, amelyek az előző két fejezetben elemzett pozitív jogi és gyakorlati realitást alapvetően változtathatják meg pozitív irányba.

A dolgozat *első fejezete* tartalmazza a vízhez való jog fogalmát⁹ és a meglévő nemzetközi dokumentumok (szerződések és nem kötelező erejű dokumentumok) elemzését. Emellett a dokumentumok és a szakirodalom alapján a dolgozat megkísérli a vízhez való jogot elhelyezni az emberi jogok rendszerében és kapcsolatát feltárni más emberi jogokkal.

A *második fejezet* foglalkozik a vízhez való jog érvényesítésére szolgáló mechanizmusok felsorolásával és azok eddigi gyakorlatának összegzésével a mellékletekben összegyűjtött teljes körű elemzés alapján. E fejezetben az egyes szervek és eljárásaik bemutatására az alábbi séma szerint kerül sor:

- Annak az alanyi körnek az elemzése, amely emberi jogot érvényesíthet e szervnél (például magánszemélyek – csak sértettek vagy nem sértettek is; NGO-k; államok, stb.);
- A szerv tárgyi joghatósága, azaz milyen típusú emberi jogi problémával lehet e szervhez fordulni (konkrét jogsértés – tömeges vagy egyedi esetek is, esetleges értelmezési problémák);
- Az eljárás megindításának feltételei (pl. jogorvoslat kimerítése);
- Az eljárás lényeges elemei;
- Az eljárás esetleges eredményei (helytelenítés, esetleg kompenzáció);
- Az adott szerv keretében a múltban történt-e már kísérlet arra (bármilyen eljárás keretében), hogy a vízhez való jogot érvényesítsék. Az érvényesítés jövőbeni lehetőségeinek kialakításáról való gondolkodás során nyilvánvalóan ez utóbbi elem bír a legnagyobb jelentőséggel.

Az egyes szerződésen alapuló szervek esetében a gyakorlat elemzése az alábbi pontokra tér ki minden esetben:

- A jelentéstételi eljárások során a jelentésre vonatkozó iránymutatások kerülnek elemzésre, külön kiemelve azokat az esetleges irányelveket, amelyek a korábban megállapított releváns cikkekre vonatkoznak.
- Következő lépésként a gyakorlat bővebb elemzését alapul véve a dolgozat összeállítja a releváns megállapítások listáját, amelyeket minden esetben emberi jogok alapján csoportosít.
- Elemzésre kerül az is, hogy a releváns megállapítások mely szerződéses cikkel kapcsolatban kerültek megfogalmazásra, mely szempontnak természetesen a vízhez való

⁹ A dolgozat a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Bizottsága (CESCR) által meghatározott fogalmat követi. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, *General Comment No. 15. The right to water*, E/C.12/2002/11, 20 January 2003 (15. sz. kommentár)

jogot explicit és implicit formában is tartalmazó szerződések esetében van nagyobb jelentősége.

- A gyakorlat egyik különösen fontos aspektusa az államok és a szakértői bizottságok közötti párbeszéd az emberi jogok biztosításáról. Az elemzés igyekszik erre vonatkozóan általános tendenciát megállapítani minden egyes bizottság vonatkozásában.
- Végül a jelentések kapcsán megvizsgálom azt, hogy van-e szignifikáns különbség a jelentéstételi hajlandóságban, illetve a jelentések tartalmában azok között az államok között, amelyek elegendő mennyiségű vízkészlettel rendelkeznek lakosaik ellátásához, illetve azok között, amelyek víz-stresszesnek vagy vízhiányosnak minősülnek.
- A jelentéstételi gyakorlat elemzését követően az egyéni panaszok során felmerülő, vízhez való joggal kapcsolatos megjegyzések vizsgálatára kerül sor az egyes szerződés kapcsán.

A dolgozat *harmadik fejezetében* az elemzés alapján végső következtetések megfogalmazására kerül sor, amelyek alkalmasak lehetnek a továbbfejlesztés irányainak meghatározásához. A konkrét *de lege ferenda* javaslatok több szempontból vizsgálják, hogy hogyan, milyen mechanizmus keretében lehetne a vízhez való jogot érvényesíteni, milyen változtatások szükségesek és lehetségesek a nemzetközi jogi dokumentumokban a hatékonyabb érvényesítés érdekében. A javaslatok két alapvető szempontot vesznek figyelembe: egyrészt, hogy mi lenne a hatékonyság szempontjából kívánatos, másrészt, hogy mi a lehetséges, tekintve, hogy általában a szerződések, így az univerzális emberi jogi szerződések urai is az államok.

V. Következtetések

Az ENSZ rendszerébe tartozó releváns szervek gyakorlatának elemzése során az alábbi következtetések kristályosodtak ki:

1. A vízhez való jogot explicit módon tartalmazó nemzetközi szerződések esetében a jelentések és a szerződések alapján létrehozott szervek gyakorlatukban gyakrabban foglalkoznak a vízhez való joghoz kapcsolódó kérdésekkel, mint azoknak a szerződéseknek kapcsán, amelyek csak implicit forrásnak tekinthetők. Pontosításként e megállapításhoz hozzá kell tenni, hogy ez két explicit forrás, a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény és a gyermekek jogairól szóló egyezmény esetében egyértelműen megfigyelhető, míg a harmadik explicit forrás, a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény még kevésbé alkalmas következtetések levonására, mert

nincs elég kiterjedt gyakorlata. A kivétel a fenti megállapítás alól a GSZKJNE, ugyanis az kifejezetten nem tartalmazza a vízhez való jogot, mégis a legsokrétűbb, legváltozatosabb és legnagyobb számú hivatkozást e szerződés kapcsán tették az államok.

2. Az explicit források esetében nem egyértelmű, hogy a vízhez való jogot kifejezetten tartalmazó cikkek kapcsán kerültek-e túlnyomó mértékben említésre a releváns megjegyzések, vagy más joghoz kapcsolódóan. Az egészséghez való jog kapcsán kerül sor a legtöbbször vízellátással kapcsolatos témakör hivatkozására. E jog tekintetében hasonló – általános – hivatkozások találhatóak a vízhez való joggal kapcsolatos problémákra, mint a vízhez való jogot kimondó cikkek esetében (általános adatszolgáltatás, vízellátás korlátozottsága, célkitűzések, tervek, elért eredmények, stb.), ezen felül speciális – egészséghez kötődő – témák is előkerülnek (vízhez köthető betegségek) a dokumentumokban.

3. Azon szerződések esetében, ahol a szerződés alapján létrehozott szervek a jelentések tartalmára vonatkozó iránymutatásokban kitértek a vízhez való jogra, nagyobb eséllyel, részletességgel és az iránymutatások által megadott információkra kitérve jelentettek az államok a vízhez való jog érvényesüléséről. Ez figyelhető meg például a GSZKJNE esetében.

4. A szerződések alapján létrehozott szakértői bizottságok a vizsgált szerződések többségében a vízhez való joggal kapcsolatban csak a legkritikább esetben bonyolódtak több cikluson keresztül tartó párbeszédbe. A CESCR – megfigyeléseim szerint – az egyetlen olyan bizottság, amely a vízellátás problémáit több cikluson keresztül tartja az államok és saját napirendjén.

5. A szakértői bizottságok szankciót a jelentést nem tévő, emberi jogokat nem megfelelő védelemben részesítő állammal szemben nem alkalmazhatnak. A bizottság „aggodalmát fejezheti ki”, „sajnálattal veheti tudomásul”, vagy „nyomatékosan kérheti” az emberi jogok betartását, de ennél többet nem tehet. Ez igaz az Alapokmányon alapuló szervekre is, azok összes eljárására.

6. A szakértői bizottságok és az Alapokmányon alapuló szervek erőtlensége és szankciók alkalmazására vonatkozó felhatalmazásuk hiánya azonban véletlenül sem jelenti e szervek teljes hatástalanságát. E szervek általános kommentárjaikkal, tudományos igényű munkáikkal jelentős mértékben hozzájárulnak az emberi jogok – köztük a vízhez való jog – tartalmának pontosításához, elősegítik annak elfogadását a nemzetközi közösség tagjai által. Egyes szervek esetében az is kimondható, hogy ilyen tevékenységükkel sokkal nagyobb hatást értek el a vízhez való jog biztosításában, mint a jelentésekre vagy egyéni panaszokra való reakciójukkal.

7. A vízhez való jog érvényesítését nemcsak a rendelkezésre álló lehetőségek szűkössége nehezíti, hanem a fogalmi, de legalábbis kifejezésbeli zavar is. A vízhez való jogot gyakran emlegetik különböző jelzőkkel ellátva (ivóvíz, biztonságos víz) vagy hozzáféréshez való jogként megfogalmazva. Ez a sokféle elnevezés, ha minden esetben a 15. sz. kommentárban megfogalmazott normatív tartalmat takarja is, mindenképpen nehezíti az egységes értelmezést. A megfelelő higiéniahoz való jog túlnyomó többségében a vízellátással kapcsolatban kerül említésre, önállóan szinte kizárólag a fogvatartás körülményeinek elemzésénél. Hasonlóképpen, ha a vízhez való jogról szólnak az államok, akkor legtöbbször a higiéniai körülményekről való jelentés sem marad el.

8. Az NGO-k tevékenysége a vízhez való jog elismerésében és érvényesítésében nélkülözhetetlen. Megfigyelhető ez pusztán nem kötelező erejű dokumentumaikra alapozva, de szerepük nagyon fontos a jelentéstételi eljárások során is.

9. Az államok rendelkezésére álló vízkészletek nagysága nem befolyásolja a jelentéstételi hajlandóságot, azaz a vízhiánnyal küzdő, vagy víz-stresszes államok sem nem említik problémáikat gyakrabban, mint a megfelelő vízkészlettel rendelkező államok, sem nem hallgatják el ezt a témakört. Másképpen fogalmazva: ugyanolyan arányban vannak államok, amelyek foglalkoznak a témával jelentéseikben a vízhiányos és víz-stresszes államok között, mint a több vízkészlettel rendelkezők között.

10. Annak ellenére, hogy az egyéni panaszeljárások általában nagyobb hatékonysággal orvosolnak emberi jogsértéseket, mint a jelentéstételi eljárás, a vízhez való joggal kapcsolatban – a vonatkozó gyakorlat hiánya miatt – ez nem figyelhető meg általánosságban, csak korlátozott témakörökben (például a vízzel való kínzás esetében a CAT gyakorlatában). Ezen a helyzeten javíthatna a GSZKJNE-hoz kapcsolt fakultatív jegyzőkönyv hatálybalépése és széles körű ratifikációja.

11. Az ENSZ keretén belül a *delicta iuris gentium* elkövetőit felelősségre vonó fórumok a legkevésbé alkalmasak arra, hogy a vízhez való jog betartása felett őrködjenek. Ennek oka az, hogy kizárólag jogsértésre reagálnak, az áldozatok nem férnek hozzá a jogérvényesítés lehetőségeihez és a vízhez való jog megsértése elkövetési magatartásként szerepelhet egyes tényállásokban sok más elkövetési magatartás mellett. Nem mindig követhető tehát nyomon az, hogy adott bűncselekmény miatti felelősség megállapítására a vízhez való jog megsértése miatt került-e sor.

VI. A vízhez való jog érvényesítésének jövőbeni lehetőségeire vonatkozó javaslatok

Milyen lehetőségek állnak a nemzetközi közösség előtt nyitva a vízhez való hozzáférés mindenki számára történő biztosítására? A dolgozat harmadik fejezete e lehetőségeket veszi számba. Az elemzés kiindulópontja a gyakorlat vizsgálata nyomán megállapított fenti következtetések sora. A lehetőségek felsorolása a nehezen megvalósítható és a jelenlegi világpolitikai helyzetben aligha reális megoldásoktól közelít az inkább reálisak felé. Ez természetesen azt is jelenti, hogy a lehetőségek – párhuzamosan azok növekvő megvalósíthatóságával – egyre kisebb, egyre kevésbé drasztikus változást jelentenek a jelenlegi helyzethez képest. Megemlítendő, hogy az elemzések, javaslatok alapvetően a jogi szempontokat tartják szem előtt, és nem vizsgálják a nemzetközi kapcsolatok, a világpolitika aktualitásait, amelyek nyilvánvalóan meghatározzák e javaslatok megvalósíthatóságát.

1. Vízkészletek megosztása

A nemzetközi közösség célja, hogy a vízhez való hozzáférést minél szélesebb körben biztosítsa, minél több embernek. Ahogy több kutatás kimutatta, vízben nincs hiány, a Föld édesvíz-készletének 30%-a folyékony formában van, tehát emberi fogyasztásra potenciálisan alkalmas.¹⁰ Ennek ellenére több probléma nehezíti a Föld teljes lakosságának ellátását: többek között az ellátandók egyre növekvő száma, a készletek folyamatos szennyezése és legfőképpen azok egyenlőtlen eloszlása. A legideálisabb (és egyben legideálisztikusabb) megoldás tehát az, hogy a rendelkezésre álló vízkészleteket meg kell osztani és minden állam minden polgárának elegendő mennyiséget juttatni. Ennek lehetetlensége azonban teljesen egyértelmű jelen állás szerint több ok miatt is.

Nyilvánvalóak a földrajzi nehézségek a víz szállításával, kiaknázásával kapcsolatban. Több államban azért nem lehetséges az egyébként elegendő mennyiségben rendelkezésre álló vízkészletek kiaknázása, mert azok túl mélyen vannak a Földben és az államnak nincs megfelelően fejlett technika a birtokában. Ez azonban nem lehet az egyetlen ok. Amennyiben a fejlett és kevésbé fejlett államok közös elhatározásra jutnának a vízkészletek teljesen egyenlő (vagy legalábbis egyenlőbb) elosztásáról, a technikai akadályok leküzdhetők

¹⁰ Jacqueline Medalye – Jason A. Hubbart, *Water resources*, *The Encyclopedia of Earth*, http://www.eoearth.org/article/Water_resources#gen1 [2012. április 9.]

lennének. A nemzetközi jog azonban az erőforrásokról való lemondásra egyetlen államot sem kényszeríthet.

De „hibáztatható-e” kizárólag az állam amiatt, hogy természeti erőforrásairól általában nem mond le önként azért, hogy más államok lakosságának vízhez való hozzájutását elősegítse? A CESCR 15. sz. kommentárjában megfogalmazta az államok vízhez való jog biztosításával kapcsolatos kötelezettségeit. E dokumentumban a bizottság felhívta arra a figyelmet, hogy az állam semmi olyan intézkedést nem tehet, amely a vízhez való jog élvezetét alacsonyabb szinten biztosítja, mint korábban. Ebből következően a vízkészletek egy részéről való lemondás – legalábbis a GSZKJNE szerződő felei számára – csak akkor lehetséges, ha az állam a saját lakossága számára ugyanolyan szinten tudja továbbra is biztosítani a vízhez való hozzáférést. A kommentár szerint az államok kötelezettsége a nemzetközi együttműködésben való részvétel annak érdekében, hogy a más államokban elősegítsék a vízhez való jog biztosítását, e kötelezettségnek azonban korlátot szab az állam rendelkezésére álló vízkészlet nagysága.¹¹ A kommentár szövegéből következően tehát vízkészleteik megosztására az államok akkor kötelesek, ha nagyobb készletek állnak rendelkezésükre, mint amennyi a saját lakosságuk ellátásához szükséges. Bármilyen is legyen az indok, a gyakorlat azt mutatja, hogy az államok ellenszolgáltatás nélkül nem mondanak le más állam vagy államok javára saját készleteikről.

2. Új szerződés megalkotása

Minden emberi jogi tárgyú nemzetközi szerződés megkötése nagy előrelépést jelentett az emberi jogok történetében, különös tekintettel persze az ENSZ égisze alatt megszületett univerzális nemzetközi egyezményekre. Kétségtelenül a kezdő lépést jelentő Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadása után a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának és a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának megszületése volt a nemzetközi közösség egyik legnagyobb eredménye ezen a téren, e két szerződés ugyanis a nyilatkozatot alapul véve védendő emberi jogok egész katalógusát határozta meg: az előbbi a polgári és politikai jogokét, míg az utóbbi a gazdasági, szociális és kulturális jogokét. Nincs azonban kifejezetten a szolidaritási jogokat védő nemzetközi szerződés.¹² A vízhez való jog teljesebb érvényesítésének egy lehetséges

¹¹ Ibid, 34. pont

¹² Természetesen létezik olyan regionális nemzetközi szerződés, amely néhány szolidaritási jogot tartalmaz, pl. a Ember és népek jogainak afrikai kartája. African Charter on Human and Peoples' Rights (Banjul Charter), June 1981, Nairobi, hatályba lépett 1986-ban, szerződő feleinek száma: 53 [2011. május 30.]

megoldása lenne olyan nemzetközi szerződés alkotása, amely kifejezetten elismeri a vízhez való jogot, annak biztosítását a szerződő felek kötelezettségévé teszi és kikényszerítésére megfelelő mechanizmusokat dolgoz ki. Egy új szerződés kidolgozása lehetőségének felmerülésekor a következő kérdéseket mindenképpen tisztázni kell:

- Ilyen szerződés kidolgozására univerzális szinten vagy egy regionális nemzetközi szervezet keretében kerüljön sor?
- A szerződésben foglalt kötelezettségek betartását ki/mi és milyen módszerrel fogja ellenőrizni, milyen lehetőséget kínáljon egy ilyen szerződés a vízhez való jog érvényesítésére?
- A vízhez való jogon kívül milyen más emberi jogokat tartalmazzon a szerződés?
- Milyen szöveg elfogadása lenne kívánatos/lehetséges?

3. Szerződés/szerződések módosítása

Lehetséges megoldás lenne már létező emberi jogi tárgyú, humanitárius vagy környezetvédelmi szerződések olyan jellegű módosítása, amely elősegítené a vízhez való jog teljesebb élvezetét, biztosabb garantálását, jobb érvényesíthetőségét. Az államok közötti nemzetközi szerződések megkötésére vonatkozó szabályok szerint a szerződések szövegének változtatására két lehetőség nyílik: a szerződések módosítása és a szerződések megváltoztatása. A szerződések módosítása kifejezést a bécsi egyezmény arra az esetre használja, amikor a többoldalú szerződés valamennyi részes fele részt vesz a szerződés módosításában,¹³ míg a változtatás az egyes szerződő felek közötti új szöveg megfogalmazását jelenti.¹⁴ A bécsi egyezmény mindkét esetre vonatkozóan kimondja, hogy ahhoz a részes felek közötti megállapodás szükséges, és hogy arról a szerződés az általános szabályoktól különböző módon rendelkezhet.¹⁵

A GSZKJNE 29. cikke a módosítás lehetőségét az általános szabályoktól eltérően a határozza meg. Ezt a sémát – kisebb eltérésekkel – a többi szerződés is követi.¹⁶ Ezen emberi jogi tárgyú szerződések módosítása nem egyszerű, hiszen a Közgyűlés jóváhagyását követően a szerződő felek kétharmadának ratifikálnia is kell a módosítást. Ez természetesen nem jelenti

¹³ Bécsi egyezmény a szerződések jogáról, 39. cikk

¹⁴ Ibid. 40. cikk

¹⁵ Ibid. 41. cikk

¹⁶ Ld. a nőekkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezmény 26. cikkét, a gyermekek jogairól szóló egyezmény 50. cikkét, a fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló egyezmény 47. cikkét, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény 23. cikkét, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 51. cikkét, és a Kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény 29. cikkét.

azt, hogy sosem került sor az univerzális emberi jogi szerződések módosítására. Módosításra vonatkozó javaslat érkezett már a nőkkel szembeni megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló egyezményhez, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény és a gyermekek jogairól szóló egyezményhez is.

Az univerzális nemzetközi szerződések módosításainak lehet egy – az alkalmazás szempontjából – problémás következménye: ha nem minden szerződő fél válik a módosított szerződés részesévé, akkor a szerződési rendszer megkettőződik és különböző részes felek között különböző szövegek lesznek hatályban,¹⁷ amelyek eltérő szerződéses kötelezettségeket eredményeznek. Így elképzelhető, hogy a módosítás ellenére az eredeti szerződő felek csak egy része lesz a vízhez való jogot is tartalmazó szerződés részesévé.

Egy vagy több szerződés ilyen célú módosítása lehetőségének mérlegelésekor az alábbi szempontok figyelembevételét nem lehet mellőzni:

- Melyik létező szerződés (esetleg szerződések) módosítása vezetne a legtöbb eredményre és hogyan lenne célszerű és lehetséges az adott szerződés emberi jogi katalógusának bővítése?
- A módosítandó szerződés (szerződések) betartására vonatkozó eljárási kötelezettségek, ellenőrzési mechanizmusok változtatása indokolt-e és milyen módon?
- Lehetséges és hatékony lenne-e a szerződés vagy szerződések olyan jellegű módosítása, amely szankciók alkalmazását teszi lehetővé a szerződéses rendelkezéseket be nem tartó államokkal szemben?

4. Felelősség felvetése

A dolgozat e pontjában azt vizsgálom, hogy lehetőség van-e a jelenlegi felelősségi szabályok alapján az emberi jogokat megsértő államokkal szemben szankciók kiszabására az ENSZ keretében és a rendszer változtatható-e pozitív irányba. A dolgozat először a létező, vagy esetleg létrehozható *lex specialis*-okat vizsgálja, majd rátér a felelősség általános szabályainak elemzésére. Az emberi jogi jogsértések esetén az általános felelősségi szabályok alkalmazása inkább kivételként lenne elképzelhető, mint szabályként, ugyanis az rendkívül sok problémát vetne fel. Erre való tekintettel a dolgozat pusztán annyit tűz ki célul, hogy alapvetéseket tegyen, és problémákat vessen fel.

¹⁷ Bécsi egyezmény a szerződések jogáról, op. cit. 40. cikk, 4-5. bekezdés

5. A CESCR egyéni panaszeljárása

A GSZKJNE-hez kapcsolt fakultatív jegyzőkönyv, amely hatáskört ad majd a CESCR-nek egyéni panaszok vizsgálatára akkor lép hatályba, ha legalább tíz állam ratifikálja. Arra való tekintettel, hogy a jegyzőkönyv hatályba lépéséhez már csak két ratifikáció hiányzik, a jelenlegi nemzetközi tapasztalatokból kiindulva érdemes megvizsgálni azt, hogy egy esetleges vízhez való jog megsértését állító panasz esetén a CESCR milyen szempontokat venne figyelembe a panasz elbírálásánál.

Meg kell jegyezni, hogy azokban az esetekben, amikor a vízhez való jog megsértése egy másik emberi jog megsértéséhez kapcsolódik, jelenleg is, más eljárások keretében lehetőség van a vízhez való jog érvényesítésére az ENSZ rendszerében, hiszen „[A] polgári és politikai jogokat tartalmazó nemzetközi szerződések esetén biztosított egyéni panaszjog közvetett kikényszerítési lehetőséget is biztosít a gazdasági, szociális és kulturális jogok részére.”¹⁸ Példaként szolgálhat a CAT-hoz vagy az EJB-hez beküldött panaszok némelyike.

Annak megállapításában, hogy a CESCR valószínűleg milyen szempontokat venne figyelembe egy panasz esetén, a meglévő nemzetközi tapasztalatokból lehet kiindulni, méghozzá az ENSZ rendszerében már vizsgált, vízhez való jogot explicit vagy implicit módon tartalmazó nemzetközi szerződések panaszeljárásaiból (CEDAW, CERD, PPJNE, CAT és CMW), emellett pedig nem hagyható figyelmen kívül az Európai Szociális Karta rendelkezéseinek betartását kollektív panaszokon keresztül (is) ellenőrző Szociális Jogok Európai Bizottságának (ECSR) gyakorlata. A dolgozat ezen alfejezetének keretében vizsgálat tárgyát képezi:

- Egy vízhez való jog megsértését állító panasz milyen tartalommal születhet meg?
- A vízhez való jog megsértését állító panasz mely fórumon kerülhet/kerülne vizsgálat alá?
- A CESCR milyen szempontokat venne figyelembe egy vízhez való jog megsértését állító panasz esetében?

6. ENSZ szervek fokozódó tevékenysége, nem jogi kötőerejű dokumentumok

A dolgozat e pontjában olyan javaslatok kerültek megfogalmazásra, amelyek elsősorban az ENSZ rendszerében működő, emberi jogokat védő szervek tevékenységének intenzívebbé tételére vonatkoznak.

¹⁸ Kardos Gábor, *A szociális biztonsághoz való jog védelme a nemzetközi jogban*, Fundamentum (2000) Vol. 3., 10.

Az Emberi Jogi Tanács az Emberi Jogok Bizottságához képest fokozottabb intenzitással működik, különösen ami üléseinek gyakoriságát illeti.¹⁹ A rendszeres ülészekon kívül a Tanács tagjainak egy harmada rendkívüli ülés tartását is kérheti.²⁰ Eddig ilyen rendkívüli ülészekokra túlnyomórészt egyes államok emberi jogi helyzetének vizsgálatának céljából került sor. Két esetben volt konkrét témakör a szervező erő, mégpedig akkor, amikor a Tanács az élelemhez való jog érvényesülésével foglalkozott, tekintettel az élelmiszer-válság növekedésére,²¹ és amikor a gazdasági és pénzügyi világválság hatásait vizsgálta az emberi jogok biztosítására és élvezetére.²² Ahogyan az első esetben a világ élelmiszer-ellátása problémáinak súlyosbodása az élelemhez való jog biztosításának vizsgálatához vezetett, az egyre súlyosbodó vízkrízis is hasonló rendkívüli ülészek összehívását indokolhatja.

A különleges megbízottak tevékenysége – különösen a vízhez és higiéniához való joggal foglalkozó különleges előadóé – nélkülözhetetlen a vízhez való jog további elismerése, tartalmának pontosítása és hatékonyabb érvényesítése érdekében. Ugyanígy az emberi jogi főbiztos koordinációs munkájának folytatása is alapvető fontosságú.

A szerződések alapján létrehozott szervek tevékenysége – amennyiben nem kapnak felhatalmazást joghátrányok alkalmazására, és nem terjesztik ki az egyéni panasz eljárások indításának lehetőségét minden szerződésre – a jelentéstételen keresztül továbbra is hasonlóan fontos marad a vízhez való jog érvényesítésében, mint eddig.

1997-ben, amikor Kofi A. ANNAN akkori főtitkár elképzeléseit megfogalmazta a szervezet átalakításával kapcsolatban, az emberi jogok védelmét az ENSZ alapvető tevékenységeként határozta meg. Kifejtette, hogy a szervezet minden egyes elemének figyelemmel kell lennie az emberi jogokra mindenféle tevékenysége során.²³ Ugyan a jelentés felsorol olyan területeket, ahol az ENSZ emberi jogvédelmét fejleszteni kell (koordináció más ENSZ programokkal, civil társadalom nagyobb részvétele),²⁴ de hangsúlyos témaköröket nem. Amennyiben hangsúlyos témakörök meghatározásra kerülnének az egyes szervek tevékenységébe integrálás is hatékonyabb lehetne.

¹⁹ UN General Assembly, *Human Rights Council*, A/RES/60/251, 3 April 2006, point 10.

²⁰ Ibid.

²¹ 7th Special session of the Human Rights Council on "The negative impact on the realization of the right to food of the worsening of the world food crisis, caused inter alia by the soaring food prices", Geneva, 22 May 2008 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/specialsession/7/index.htm> [2012. április 13.]

²² 10th Special session of the Human Rights Council on „The Impact of the Global Economic and Financial Crises on the Universal Realization and Effective Enjoyment of Human Rights” – 20 February 2009 <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/specialsession/10/index.htm> [2012. április 13.]

²³ UN, *Renewing the United Nations: A Programme for Reform, Report of the United Nations Secretary-General*, A/51/950, 14 July 1997, point 79.

²⁴ Ibid, points 194-216.

7. Egyéb lehetőségek

A javaslatok utolsó csoportja azokra a lehetséges fejlesztési irányokra koncentrál, amelyek nem igénylik a teljes nemzetközi közösség egyetértését ahhoz, hogy a vízhez való jog érvényesítését hatékonyabbá tegyék, sőt tulajdonképpen e változtatások az államok tényleges támogatása nélkül is végbemehetnek. Bár az e pontban elemzett lehetőségek csekély változtatást igényelnek, mégis a gyakorlati tapasztalatok alapján nagy eredményeket érhetnének el a vízhez való jog hatékonyabb érvényesítésében.

Jelentéstételi irányelvek változtatása

Annak ellenére, hogy a vízhez való jogot kifejezetten nem tartalmazza a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a betartásának ellenőrzésére rendelt bizottság a jelentésekre vonatkozó irányelvekben részletesen kifejti azokat a tartalmi elemeket, amelyeket e jog kapcsán a jelentésekbe kell foglalni. Az iránymutatások pedig két cikk kapcsán is említik a vízhez való jog több vonatkozását. Ezzel szemben a többi – vízhez való jogot implicit módon tartalmazó – szerződés esetében a bizottságok nem említik a vízhez való jogot mint olyan emberi jogot, amelyre ki kell térni a jelentésekben. (Természetesen valószínűleg a vízhez való jog ritka említésének nem ez az egyetlen oka.)

Az állami jelentések egy része észrevehetően eltér a bizottságok által javasolt iránymutatásoktól, a tartalmi elemekről, illetve azok egy részéről vagy egyáltalán nem számol be, vagy azokat nem köti adott szerződéses cikkhez, vagy esetleg nem ahhoz, amelynek kapcsán az iránymutatások kérték. Ezekben az esetekben az iránymutatások módosítása nagy változást nyilván nem idézne elő, kivéve, esetleg akkor, ha a bizottság nyomatékossá teszi a jelentés tételének szükségességét a vízhez való jogról. Ez azonban nehezen elképzelhető és nehezen is indokolható olyan nemzetközi szerződések esetében, amelyek csupán a vízhez való jog implicit forrásának minősülnek.

Az előző esettel ellentétben azonban az állami jelentések nagy részében az adatok szolgáltatása mechanikusan történik, abban az értelemben, hogy az állam az iránymutatásokat követve minden, a bizottság által előírányzott témakörrel jelentést tesz (amely sokszor a jelentés töredezettségét, a koherencia hiányát jelenti). Ezeknek az államoknak az esetében kifejezett eredményeket hozhatnának a bizottságok pusztán a jelentéstételre vonatkozó irányelvek csekély változtatásával.

Az irányelvek kimunkálása a bizottságok feladata, amelyek független szakértői szervek, tehát nem állami érdekeket képviselnek, ráadásul az iránymutatások nem bírnak jogi

kötőerővel. Ennek megfelelően nincs szükség államok támogatására ahhoz, hogy ezeket az irányelveket a bizottságok megváltoztassák, ha úgy látják jónak. Így ez a csekély változtatás nagy eredményeket hozhat a vízhez való jog érvényesítésében.

Bizottságokkal való párbeszéd

Minden egyes jelentéstételre vonatkozó iránymutatásban hangsúlyozzák az azt kimunkáló bizottságok, hogy a rendszeres jelentések legfontosabb tartalmi eleme a bizottság korábbi – előző jelentéstételi ciklusban megfogalmazott – ajánlásai implementálására vonatkozó információk szolgáltatása. Az államnak tájékoztatnia kell a bizottságokat arról, hogy milyen intézkedéseket tett annak érdekében, hogy megfeleljen a bizottság ajánlásainak, azokat saját nemzeti jogában érvényesítse. Ebből az következik, hogy ha a bizottság egy adott kérdést napirenden kíván tartani, annyit kell csak tennie, hogy ajánlást fogalmaz meg – esetünkben – a vízhez való jog biztosításával kapcsolatban.

Ezzel szemben a gyakorlat azt mutatja, hogy a bizottságok aggodalmukat gyakrabban fejezik ki, minthogy konkrét ajánlásokat tennének, különösen megfigyelhető ez a UPR végső jelentésében, ahol az ajánlások és az állam és a Tanács tagjai közötti párbeszéd viszonylag könnyen elválasztható egymástól.

Amennyiben a bizottság gyakrabban foglalkozna ajánásaiban a vízhez való joggal, az arra késztené az államokat, s magát a bizottságot is, hogy legalább a következő jelentéstételi ciklusban visszatérjen erre a témakörre. Természetesen az ajánlások nem jelentik automatikusan, hogy a következő ciklusban a kérdés újra előkerül, hiszen az iránymutatások nem bírnak jogi kötőerővel, tehát ha ajánlja is a bizottság annak újbóli említését a következő jelentésben, az államok nem feltétlenül térnek arra vissza.

Fogalmi pontosítás

A vízhez való jog önálló emberi jogi minőségében is sok különböző kifejezésként kerül elő a gyakorlatban, a kifejezések sokaságát pedig csak növelik azok az említések, amelyek a vízhez való joghoz szorosan kapcsolódó emberi jogok vonatkozásában kerülnek elő. A sokféle kifejezés használatának feltehetően nemcsak a teljeskörű elismerés, vagy az egységes értelmezés hiánya az oka. Az állami jelentésekből gyakran kitűnik, hogy az adott szó vagy kifejezés választásának oka az, hogy a vízhez való jog egyik összetevőjét akarják hangsúlyozni, például annak minőségével kapcsolatos követelményeket vagy esetleg annak anyagi megengedhetőségét.

A fogalmi pontosítás, a használt kifejezések egységesítése fontos lépés lehetne a vízhez való jog hatékony érvényesítése felé, s a nemzetközi közösség tagjainak rendelkezésére áll egy tudományos szempontok alapján meghatározott és értelmezett kifejezés: a vízhez való jog. A különböző kifejezések közötti összefüggések elemzése, tisztázása pedig további erőfeszítéseket igényel akár az ENSZ rendszerén belül működő szervektől, akár a nemzetközi jog tudományától.

Természetesen ha ez a fogalmi tisztázás be is következik, arra nincsen garancia, hogy az államok a kimunkált szóhasználatot magukévá teszik.

NGO-k tevékenységének fokozása

- Az első, rabszolgaság ellen küzdő NGO-k megjelenése óta e szervezetek száma – különösen a 20. század második felében – megsokszorozódott és egyre nagyobb szerepet vállalnak a nemzetközi kapcsolatokban.²⁵ Jelenleg több ezer NGO létezik és tevékenykedik a nemzetközi kapcsolatok különböző területein.²⁶ Ezek közül az NGO-k közül számtalan dolgozik az emberi jogok biztosításáért akár egyedüli célként, akár más irányú tevékenységek mellett, hiszen az emberi jogok meghatározás sokféle területet ölelhet fel, például kapcsolódhat a környezetvédelemhez vagy a nemzetközi büntetőjoghoz, stb.²⁷ Természetesen a legsikeresebb NGO-k pontosan körülhatárolt feladatkörrel és célokkal rendelkeznek, nemcsak a tevékenységi körük pontosan definiált, hanem azok az emberi jogok is, amelyekre figyelmüket koncentrálják.²⁸ Ennek megfelelően léteznek olyan NGO-k, amelyek kifejezetten a vízhez való jog érvényesítését kívánják elősegíteni különböző tevékenységeken keresztül, amelyek közül az egyik legfontosabb az információ-szolgáltatás.

Bár a vízhez való jog promotálásában az NGO-k nagy szerepet vállalnak és tevékenységük az elmúlt évtizedben jelentősen növekedett, üzenetük mégsem jut el a Föld lakosságának nagyobb részéhez. A szükségben szenvedő egyének nem rendelkeznek azokkal az alapvető technikai feltételekkel, amelyeken keresztül a releváns információk eljuthatnának hozzájuk, míg a Föld lakosságának vízhez való jog szempontjából szerencsésebb része nem

²⁵ Ld. például növekvő aktivitásukat az emberi jogok területén. UN Department of Economic and Social Affairs, *Record number of NGOs seeking participation in the UN*, 31 January 2011, New York <http://www.un.org/en/development/desa/news/ecosoc/ngos-applications-ecosoc.html> [2012. április 15.]

²⁶ Ld. az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsánál konzultatív státusban lévő NGO-k listáját, UN-Habitat, <http://habitat.igc.org/ngo-rev/status.html> [2012. április 15.]

²⁷ Edwards, George E., *Assessing the Effectiveness of Human Rights Non-governmental Organizations (NGOSs) from the Birth of the United Nations to the 21st Century: Ten Attributes of Highly Successful Human Rights NGOs*, Michigan State Journal of International Law (2010) Vol. 18:2., 173.

²⁸ *Ibid.* 193-195.

törődik ezzel a kérdéssel, mivel nem érzi magát érintettnek. Az első csoportba tartozókhöz az üzenet kizárólag NGO-k útján juthat el olyan önkénteseken keresztül, akik vállalják a személyes kapcsolatfelvétellel járó költségeket, nehézségeket és veszélyeket.

Azokhoz azonban, akik nem szenvednek a vízhiánytól az üzenet még NGO-k útján sem jut el feltétlenül. Ugyan számos kritika érte a klímaváltozás hatásaival foglalkozó – az utóbbi pár évben született – akár tudományos ismereteken, akár pusztán spekuláción alapuló filmes alkotásokat, azok nagyobb hatást tudtak elérni az információk terjesztésében, mint az ENSZ teljes rendszere és az NGO-k együttvéve, még akkor is, ha a közölt információk nem mindig felelnek meg a valóságnak és a nagyobb érzelmi hatás elérése kedvéért torzítják a tudományos adatokat.²⁹ E filmek mellett megjelentek a „magányos aktivisták”, akik nem csatlakoztak emberi jogi NGO-k tevékenységéhez, de a maguk korlátozott módján igyekeznek hozzájárulni a vízhez való jog elismeréséhez.³⁰ Természetesen ezeknek a forrásoknak, tevékenységeknek a tudományos értéke csekély, azonban a globális társadalom véleményének formálására való képességüket nem szabad lebecsülni!

Az NGO-k, aktivisták tevékenysége nem függ állami akarattól. Amennyiben az NGO jogszerűen, engedéllyel működik, tevékenységét nem befolyásolhatják az államok. Hatékonyságuk egyik kulcsa éppen az, hogy államoktól függetlenül fejtsék ki tevékenységüket, megőrizve ezzel hitelességüket. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy egyáltalán nem működhetnek együtt államokkal bizonyos célok elérése érdekében, vagy nem fogadhatnak el anyagi támogatást, azonban nem állhatnak az állami akarat szolgálatába.³¹ A független aktivistákat, vagy akár a tudományos tevékenységként a vízhez való joggal foglalkozókat még az engedélyezéssel kapcsolatos kötelezettségek sem korlátozzák. Mindezek alapján a vízhez való jog hatékony érvényesítésének egyik kulcsa az NGO-k és egyéb aktivisták fokozódó tevékenysége.

²⁹ Ld. például a Franny Armstrong rendezte „A hülyeség kora” (The Age of Stupid) c. filmet (2009), vagy a Sam Bozzo által rendezett „Blue Gold: World Water Wars” c. filmet, amely Maude Barlow azonos témájú könyve alapján készült 2008-ban.

³⁰ Ld. például a 2008-ban rövid ideig működő blogot: Human Right to Water, <http://gpwaterhr.blogspot.com/> [2012. április 15.]

³¹ Edwards, George E., op. cit. 198-199.

VII. Záró gondolatok

A releváns ENSZ szervek eddigi gyakorlatának fényében megállapítható, hogy a vízhez való jog érvényesítésének lehetőségei jelenleg meglehetősen szűkre szabottak, sőt a rendelkezésre álló lehetőségeket sem mindig használják ki. A dolgozat megfogalmazott néhány olyan javaslatot is, amelyek elősegíthetik ezen emberi jog hatékonyabb érvényesítését az ENSZ keretében.

A nemzetközi közösség egészében látjuk a törekvést új emberi jogok elismerésére és biztosítására. Egyes államok valóságos élharcossá váltak a vízhez való jog elismerésében és az ENSZ-szervek és NGO-k fokozódó figyelme, erőfeszítései is nagy előrelépést eredményeztek.

Egyvalami azonban nem kerülheti el a figyelmünket: bármely emberi jog érvényesítése az állami akarat függvénye. Attól a kérdéstől teljesen függetlenül, hogy a vízhez való jogot az államok többsége elismeri vagy sem, nemzetközi kötelezettség annak biztosítására csak állami akarattal keletkezhet. (Ez alól természetesen kivételt képezne az az eset, ha a vízhez való emberi jog szokásjogi normává fejlődne, vagy elérné a *ius cogens* rangot.) Még fokozottabban érvényes ez az emberi jogok érvényesítésére. Egyetlen állam ellen sem lehet egyéni vagy államközi panaszt benyújtani, illetve egyetlen állam sem köteles bizonyos szerződéses rendelkezések betartásáról jelentést tenni, ha az erre vonatkozó kötelezettséget kifejezetten nem fogadja el, azaz nem lesz szerződő fele nemzetközi szerződésnek, nem tesz nyilatkozatot, vagy adott szerződésből valamilyen módon kiszereződik.

Az ENSZ rendszerében a vízhez való jog hatékony érvényesítése előtti további akadály a negatív jogkövetkezmények szinte teljes hiánya. Annak ellenére, hogy egy állam vállalja az emberi jogok – köztük a vízhez való jog – biztosítását egy vagy több nemzetközi szerződésben, és azt is, hogy ezt a mások számára jogosultsággként jelentkező vállalást számon kérjék rajta, még ha az is kerül megállapításra, hogy az állam megszegte nemzetközi kötelezettségeit, jelenleg az ENSZ-rendszerében nincs lehetőség az állam „megbüntetésére”. Ennek megfelelően vannak olyan államok, amelyekben e jog biztosítása alig lehetséges és arra nem is történnek jelentős erőfeszítések. Ezeknek oka valószínűleg nem az akarat hiánya, inkább vezethető vissza az állam cselekvőképtelenségére, amelyet legtöbbször az erőforrások hiánya okoz.

Ezek alapján a vízhez való jog elismerésében, jelentőségének hangsúlyozásában, a hiányt szenvedők megsegítésében, figyelemfelkeltésben, tudományos kimunkálásban nagyon

nagy szerepük van a nemzetközi szervezeteknek, NGO-knak, de a vízhez való jog elismerése és érvényesítése az államok beleegyezésén alapulhat csak. Ennek megfelelően fontos az egyéneket meggyőzni arról, hogy takarékosan kell bánni a meglévő erőforrásokkal, fontos az egyéneket tájékoztatni arról, hogyan tehető a víz emberi fogyasztásra alkalmassá, fontos a vízhez való jog fogalmának és tartalmi elemeinek tudományos tisztázása. Mindez azonban nem jelent igazi eredményt, nem jelentheti a vízhez való jog biztosítását az államok hajlandósága nélkül. Az államoknak pedig nem elég hajlandónak mutatkozni – nyilatkozatokon keresztül – a vízhez való jog elismerésére, hanem nemzetközi kötelezettségeket kifejezetten vállalniuk kell (nemzetközi szerződések kötelező erejének elfogadásával), el kell fogadniuk érvényesítési lehetőségeket (egyének, más államok, szakértői bizottságok által) és szankciókat a kötelezettség megszegése esetére (tagsági jogok felfüggesztése, áldozatok kompenzálása, stb.).

A szerző publikációinak jegyzéke

Enforcement of the human right to water through the universal periodic review. Kyungpook National University Law Journal (lektorálás alatt)

Obligatory or voluntary? – Participation in the UPR. Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2012, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, Pécs, 2012 (megjelenés alatt)

Which human rights should be respected on the Korean peninsula? – International obligations on human rights of the Democratic People’s Republic of Korea and the Republic of Korea
Ádám Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 10., PTE-ÁJK Doktori Iskola, Pécs, 2011.

Az ENSZ tagállamok emberi jogi helyzetét értékelő Egyetemes Időszakos Felülvizsgálat – a UPR. Földrész, 2011/1. (társszerző: Haász Veronika)

Nemcsak természeti erőforrás – vízhez való jog egyes környezetvédelmi tárgyú nemzetközi szerződésekből. In: Comitatus, június 2011

2 or 3 and the Consequences – affiliation of the human right to water and State obligations in respect of its protection. In: Szappanyos Melinda (szerk.): 9. Országos interdiszciplináris Grastyán konferencia előadásai, PTE Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs, 2011

Freedom of Islamophobic expression v. rights and reputation of others. Essays of Faculty of Law University of Pécs Yearbook of 2010, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata, 147., Pécs, 2010

Sources of human right to water I. International conventions. Ádám Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 9., PTE-ÁJK Doktori Iskola, Pécs, 2010

Államok közötti együttműködés az emberekért – Hol? Hogyan? Mikor? Meddig? Rab Virág (szerk.): Együttműködés – versengés, Gondolat Kiadó, Budapest, 2010.

Afrika történelme nemzetközi szerződésekből. In: Rab Virág-Szappanyos Melinda (szerk.): 8. Országos interdiszciplináris Grastyán konferencia előadásai, PTE Grastyán Endre Szakkollégium, Pécs, 2010.

A Code civil és a nők. In: Ádám Antal (szerk.): PhD Tanulmányok 8., Pécs, 2009.

A Code civil emberképe. In: Rab Virág-Varga Mónika (szerk.): VII. Grastyán konferencia kötet, Pécs, 2009.